
РАТАЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКИ

УДК 929Хомляк

Олег Савченко

науковий співробітник

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України

М. Хомляк: «ЕСУ понад усе»

Марія Миколаївна Хомляк — фахівець у галузі фізіології рослин та радіобіології, енциклопедист. Народилася 18 лютого 1940 р. у селі Верхняківці Борщівського району Тернопільської області. У 1964 р. закінчила біологічний факультет Львівського державного університету ім. І. Я. Франка. У 1971 захистила дисертацію й здобула ступінь кандидата біологічних наук. Працювала у Києві спочатку в Інституті фізіології рослин АН УРСР (від 1964 р.), де пройшла шлях від інженера до старшого наукового співробітника (1985—86 рр.), потім старшим науковим співробітником в Інституті ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР (від 1986 р.) та в Інституті клітинної біології та генетичної інженерії НАН України (від 1990 р.).

Її основні наукові праці (див. Додаток) присвячені дослідженню компартментальності метаболічних фондів фотосинтетичного циклу, транспорту асимілятів та запасанню цукрів у коренеплодах цукрового буряка. Вивчала також нагромадження речовин вторинного походження у лікарських рослинах після дії гамма-опромінення.

У 1986 р., після аварії на ЧАЕС, відразу ж почала працювати над проблемою радіонуклідного забруднення лікарських рослин, що дозволило розробити тимчасові рекомендації щодо організації заготівлі та радіометричного контролю лікарської рослинної сировини в Україні. Водночас проводила дослідження нагромадження основних радіонуклідів у рослинах різних видів з метою фітодезактивації забруднених територій та ведення на них технічного і насінневого рослинництва. Багато уваги М. Хомляк приділила інтродукції в Україні нової лікарської рослини вітанії снодійної, дослідженню її радіозахисних властивостей та розробленню нових

радіопротекторів рослинного походження, ефективних при хронічному опроміненні. За матеріалами досліджень М. Хомляк опублікувала понад 50 наукових праць та понад 25 науково-популярних статей з проблеми лікування травами, зокрема в умовах радіоекологічної ситуації після аварії на ЧАЕС. Від заснування у 2001 р. науково-популярного журналу для юнацтва «Країна знань» постійно друкувала в ньому статті на теми «Ліки з природи», «Зелені побратими», а також матеріали про відкриття українських учених-біологів. У різні роки займалася науково-організаційною роботою у Комісіях при Президії НАН.

Однією з перших долучилася Марія Миколаївна до створення «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ), була науковим консультантом і авторкою низки статей (див. Додаток). Це саме з її вуст уперше прозвучало гасло «ЕСУ понад усе», що стало девізом колективу. Ще від 1995 р. за дорученням академіка НАН України Дмитра Гродзинського вона почала збирати матеріали до ЕСУ з розділу «Біологія. Екологія», а згодом і до Словника майбутньої Національної енциклопедії, що лягла в основу Великої української енциклопедії. Марія Миколаївна була справжнім координатором розділу, сама замовляла статті, бо добре знала усі «підводні течії» у своїй галузі. Вона намагалася залучати найфаховіших авторів, які могли б уповні розкрити те чи інше поняття, а головне — викласти в енциклопедичному стилі. Це Людина, яка жила енциклопедією, іноді здавалося, що вона любить більше енциклопедичну справу, аніж біологію. Зазвичай приходила у редакцію без попередження і приносила обіцяний матеріал (її вітальні слова — «Ку-ку, я прийшла і принесла...»). Могла пізно ввечері зателефонувати нашому керівникові Миколі Железняку і «відзвітуватися», яку статтю замовила і кому.

М. Хомляк була по-своєму стримана, її поважали колеги як фахівця, але побоювалися її наполегливості, бо знали: якщо вчасно не напишуть статтю до ЕСУ, то буде їм нагадувати щодня, телефонуючи додому чи на мобільний телефон. Вона була частиною нашого колективу, знала усіх редакторів ЕСУ поіменно, знала їхні телефони, дати народження, родинний стан (наприклад, для моєї старшої донечки Яночки завжди щось передавала — або ж «смачненьке», або «цікавеньке»). Вітала з усіма святами, особливо любила добирати й дарувати цікаві листівки або ж дарувала книжку, щойно придбану на книжковому ярмарку, які, до речі, ніколи не пропускала.

До роботи над ЕСУ часто залучала своїх рідних. Наприклад, коли у скрутні для Координаційного бюро ЕСУ часи була потрібна допомога, вона попросила свого чоловіка Василя Степановича, який працював на меблевому комбінаті, допомогти із виготовленням полиць для зберігання і упорядкування матеріалів. У створенні електронного варіанта зібраної Марією Миколаївною інформації їй часто допомагав син. М. Хомляк дуже любила свою онуку, часто про неї розповідала, хвалилася і пишалася нею, часом

приносила іграшки від неї для моєї старшої донечки, а також різні дитячі книжечки. Марія Миколаївна була непересічною людиною із широким (насправді енциклопедичним) колом інтересів. Окрім біології, цікавилася також мистецтвом, особливо захоплювалася творчістю Петра Капшученка. Небайдужа була й до літератури. Напевно, такий інтерес підсилувала в ній племінниця класика української літератури Михайлина Коцюбинська, з якою вона багато років приятелювала. Померла 13 грудня 2009 р. у Києві.

ДОДАТОК

Основні праці М. Хомляк

1. О гетерогенности фондов фосфорных метаболитов в листьях томатов // Физиология и биохимия культурных растений. — 1970. — Т. 2. — Вып. 4.
2. Сравнительное изучение потоков ассимилятов и их распределения у сортов свеклы, различающихся по типу продуктивности // Сорт и удобрение. — Иркутск: СО АН СССР. — 1974 (співавтор).
3. Внутриклеточные фонды Сахаров в тканях запасающей паренхимы корнеплодов свеклы, различающихся по типу продуктивности // Современные проблемы физиологии и биохимии сахарной свеклы. — К.: Наук. думка, 1981.
4. Влияние предпосевного гамма-облучения семян *Datura stramonium* L. на рост и содержание тропановых алкалоидов в листьях // Регуляция физиологических функций растений. — К.: Наук. думка, 1986.
5. К интродукции витании снотворной на Украине // Состояние и перспективы научных исследований по интродукции лекарственных растений. — Москва: ВИЛР, 1990.
6. Антропогенная радионуклидная аномалия и растения. — К.: Либідь, 1991 (співавтор).
7. Засоби радіопротекторних впливів, ефективних щодо кумулятивних радіаційних пошкоджень стохастичної та нестохастичної природи // Віддалені радіобіологічні та радіоекологічні наслідки Чорнобильської аварії. — К.: Медекол, 1996.
8. Протипухлинна активність препаратів *Withania somnifera* (L) Dunal // Проблеми лікарського рослинництва. — Полтава, 1996.
9. Вплив зберігання насіння в умовах хронічного опромінення на морфофізіологічні реакції рослин гороху // Онтогенез рослин у природному та трансформованому середовищі. — Львів, 1998.
10. Радіоекологічні аспекти використання дикорослих лікарських рослин: перехід Cs-137 із сировини до готових водних лікарських форм // Проблеми екології лісів і лісочористування на Поліссі

- України: Наукові праці Поліської ЛНДС. — Житомир: Волинь, 1999. — Вип. 6 (співавтор).
11. Дослідження біологічної ефективності вітанії снотворної в умовах опромінення // Вісник Полтавської державної аграрної академії. — 2002. — № 4.
 12. Вітанія снотворна в Україні: від інтродукції до використання // Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття. — Полтава, 2002.

Статті М. Хомляк в ЕСУ

1. Акліматизація
2. Амінокислоти
3. Арсан Орест Михайлович
4. Бальзами
5. Бездробний Юрій Васильович
6. Біокомунікація
7. Біологічні стимулятори
8. «Біологія і хімія в школі», журнал
9. Біосинтез
10. Борщівщини печери
11. Ботанічний сад
12. Бубряк Іван Ілліч
13. Бурденюк-Тарасевич Лариса Антонівна
14. Вакуолі
15. Вегетативне розмноження
16. Вегетативні органи
17. Вид у біології
18. Гермаківський парк
19. Гродзинський Дмитро Михайлович
20. Денека Микола Григорович
21. Денисов Микола Дмитрович
22. Деркач Мирон Пилипович
23. Дмитрієв Олександр Петрович
24. Екоцид
25. Зварун Андрій
26. Зубицький Данило Никифорович
27. Інфауна
28. Калиновський Яків Миколайович
29. Калкатін Дмитро Єлисейович
30. Кришталева печера